

Nová naděje pro ochranu velkolepé africké přírody, nebo jenom další formální zákres na mapě?

František Pelc, Jan Plesník

Široká veřejnost dosud vnímá Afriku jako ohromný přírodní ráj tvořený savanami a deštnými pralesy, v nichž se to doslova hemží velkými volně žijícími živočichy. Skutečnost bývá bohužel velmi odlišná.

Tamější příroda byla na většině ploch drsně přeměněna v zemědělsky využívané prostory a původní charakter prostředí se uchoval pouze v různě velkých fragmentech.

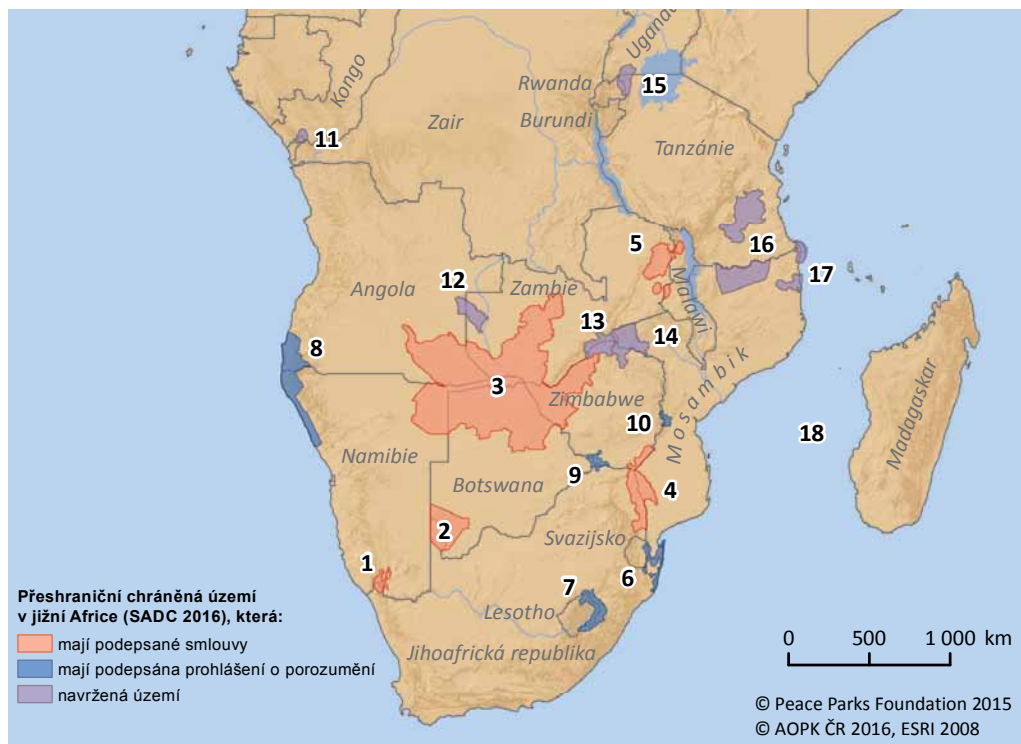

Slon africký v TCA Kavango-Zambezi přežívá v populacích souhrnně čítajících 200 tisíc jedinců. Chobotnatci se dostávají i mimo chráněná území a i v důsledku toho si při setkání s člověkem udržují plachost a ostražitost. Fotografie byla pořízena v Mudumském národním parku. Fota: František Pelc

Mizející africké přírodní ráje

Přestože v některých státech, jako je Botswana, Zambie, Tanzanie, Keňa, Namibie, Jihoafrická republika či Gabon, územní ochrana, zejména národní parky, funguje, zůstává přírodní prostředí v subsaharské Africe celkově v nedobré a nadále se zhoršujícím stavu. Příčinu nemusíme hledat dlouho: drtivou většinu zemí černého kontinentu trápí málo výkonné hospodářství, zoufalá chudoba, všudypřítomná korupce a v neposlední řadě také obrovský přírůstek obyvatelstva, plným právem označovaný jako demografické tsunami. Vždyť kupř. v Ugandě před padesáti lety žilo asi 7 milionů obyvatel, zatímco dnes se v této východoafrické zemi tísní neuvěřitelných 35 milionů lidí! Zmiňovaní činitelé vyvolávají velkoplošné ničení přírodních stanovišť, nekontrolované pytláctví, v posledních letech zaměřené zejména na slony africké a oba druhy nosorožců, a postupný rozklad států, jehož jsme přímými svědky v Demokratické republice Kongo nebo Somálsku. Až na ojedinělé výjimky, mezi něž řadíme mj. Botswanu nebo Benin, se africkým zemím nedostává standardní demokracie včetně odpovídající politické kultury. Úroveň vzdělání bývá velmi nízká a civilní obyvatelstvo sužují časté násilné nepokoje, někdy přecházející do občanské války. Bezohledná těžba nerostných surovin se v některých případech nevyhýbá dokonce ani světoznámým národním parkům. Přesto v Africe stále ještě nalézáme obrovské a dobře nebo alespoň přijatelně fungující národní parky s rozlohou mnoha tisíc čtverečních kilometrů (jmenujme alespoň parky Serengeti, Ruaha a Selouse v Tanzanii, Tsavo v Keni, Kafue a Jižní Luangwa v Zambii, Krugerův NP v Jihoafrické republice, Čobe, Moremi a Střední Kalahari v Botswaně či Etoša v Namibii). Na druhé straně zůstává nemalá část tamějších chráněných území papírovými parky, protože existují pouze ve výkazech ústředních orgánů dané země či v počítačích Světové banky.

Zambijský NP Isangano, jenž zabírá skoro tisíc čtverečních kilometrů, zůstává desítky let bez jakékoliv správy. Žádný div, že nejdříve v něm byla pytláky vybita velká část fauny, později byly lesní a savanové porosty ve velkém přeměňovány na zemědělské plochy

Orientační mapka vymezení přeshraničních chráněných území (TFCA). Čísla na mapě odpovídají číslům uvedeným v tabulce na str. 48.

a nakonec se zde usídlily tisíce osob. NP Gambela v jižní Etiopii se nachází v „rychlém“ vyhlášovacím procesu už dvě desítky let, takže se postupně mění na pole. Jak asi může být účinná péče o chráněné území, jestliže jeho správa sídlí desítky kilometrů od něj a přitom nemá ani finance na pohonné hmoty?

Stručně řečeno: stav přírody v kontextu socioekonomických problémů v subsaharské Africe je vskutku tristní. A to i přesto, že se v alespoň trochu bohatších zemích černého kontinentu rovnováha mezi ochranou přírody, udržitelným rozvojem a totálním ničením přírodního prostředí pracně hledá.

Pomůže nová koncepce obřích přeshraničních chráněných území?

Možná o to více čtenáře překvapí poměrně nová koncepce rozvoje na evropské poměry až nepředstavitelně rozsáhlých přeshraničních mírových chráněných území (Transfrontier Conservation Areas, TCA), uskutečňovaná pod hlavičkou Jihoafrického rozvojového společenství (Southern African Development Community, SADC), určité období raného

Evropského společenství. V současnosti prochází různými fázemi realizace od teoretických návrhů přes první kroky k jejich uskutečnění, doprovázené uzavřením prohlášení o porozumění, až po dobře smluvně ošetřené a již skutečně fungující projekty. Rámcovou smlouvou o spolupráci v této oblasti podepsalo patnáct afrických zemí. Přehled smluvních zemí SADC a orientační vymezení nových přeshraničních chráněných území v různé fázi realizace ukazuje mapa na této straně.

Poslání a cíle TCA

V září 2013 uzavřená smlouva o TCA si neklaďe za cíl nic menšího než zvýšení účinnosti správy přeshraničních chráněných území, a to nejen v rámci každodenní činnosti, ale i z pohledu zákonodárství a financování, stejně jako zlepšení jejich prezentace na místní, celostátní a jihoafrické úrovni, zejména s ohledem na přínos pro místní obyvatele. Až dosud smlouvu podepsalo 130 partnerů. Vedle patnácti smluvních států mezi nimi nechybějí celostátní a mezinárodní nevládní organizace, včetně uznávané Mezinárodní unie ochrany přírody (IUCN), úřady místní samosprávy, soukromé osoby a vědecko-výzkumné instituce.

Přeshraniční chráněné území Velké Limpopo je spolu s NP Umfolozi-Hluhluwe nejvýznamnější lokalitou pro nosorožce tuponosé (*Ceratotherium simum*), přestože i zde jsou krutě vybiti.

Podrobnější informace najde zájemce na www.sadc.int/themes/natural-resources/transfrontier-conservation-areas/.

Co s tím dělat?

I přes určitá úskalí máme již dnes pět vhodných příkladů naplnění koncepce TCA v praxi. Co je tedy kromě smluvně uzavřeného partnerství důležité pro udržení či obnovu rozumného stavu přírody v dotčených územích? Především to, do jaké míry se podaří provázat zvýšenou ochranu přírody s ekonomickou prosperitou a podporou místních obyvatel. Aniž bychom chtěli celou problematiku trivializovat, podstatnou úlohu ve zmiňovaném procesu sehraje rozvoj ekoturistiky pro zájemce zejména ze Severní Ameriky, Evropy a východní Asie stejně jako zvýšení vzdělanosti a zodpovědnosti místních lidí za prostředí, ve kterém žijí. Pro mezinárodní společenství, EU nevyjímaje, i pro jednotlivé státy včetně ČR se tak otvírá obrovský prostor pro smysluplnou rozvojovou pomoc v konkrétních pozitivních, nikoli v poněkud „mudrlantských“, nebo dokonce škodlivých projektech.

Obdobné činnosti, do nichž by se mělo zapojit místní obyvatelstvo, musejí být zaměřeny na podporu výstavby či obnovy ekoturistické

infrastruktury a péči o ni, na realizaci vlastních ochrannářských projektů a na zajištění základní vzdělanosti. To vše by mělo vést ke zvýšení zaměstnanosti lidí žijících v regionu, výraznějšímu zapojení do ochrany přírodního prostředí a konečkonců i ke zlepšení hospodářské situace příslušných států. Dlouhodobým cílem projektů by mělo být

úplné převedení turistické a další infrastruktury do správy místních komunit s navazující podporou sponzorů. Odhaduje se, že 80 % zahraničních návštěvníků zamíří do Zambie právě za poznáváním přírodních zajímavostí, přičemž turismus se podílí ze 7 % na celkových příjmech státu. Přestože to některým českým i evropským ochranářům bude znít poněkud iracionálně (na naše poměry leckdy oprávněně), platí, že pro většinu chráněných území v subsaharské Africe zůstává zvyšování turistického využití základním předpokladem jejich přežití. Zjednodušeně můžeme prohlásit: čím více turistů, tím lépe pro národní parky a další chráněná území!

Pět příkladů z praxe

Podívejme se v následujících řádcích na přeshraniční chráněná území, kde je už mezi příslušnými zeměmi podepsaná smlouva o spolupráci.

Velké Limpopo

Když v roce 2000 uzavřeli prezidenti Jihoafrické republiky, Mosambiku a Zimbabwe smlouvu o vzniku společně chráněného území tvořeného Krugerovým NP, zimbabwským NP Gonarezhou a zcela nově vytvořeným mozambickým Limpopským NP na ploše více než 35 000 km², což představuje polovinu rozlohy ČR, vzbuzoval tento počín u praktických

TCA Kgalagadi obývají velká stáda přimorožců jihoafrických (*Oryx gazella*), kteří patří k oblíbené kořisti lvích smeček.

Pes hyenovitý (*Lycaon pictus*) patří k nejohroženějším savcům: jeho početnost na celém kontinentu se odhaduje pouze na 4 tisíce jedinců, přičemž dospělá zvířata tvoří v populaci menšinu. V národním parku Severní Luangwa a okolí (TC Malawi-Zambie) jsou zmiňované šelmy občas k vidění.

ochranářů přírody obavy. Pozitivním výstupem projektu se stal kupř. vznik několika turistických kempů v Mozambiku a repatriace některých již vyhubených druhů. Zároveň je pravděpodobné, že k novodobému vybíjení nosorožců v Krugerově NP (v roce 2014 zde bylo zabito 824 kusů, pro rok 2015 bude toto číslo s velkou pravděpodobností významně vyšší) přispělo právě jeho otevření do zahraničí.

Ai/Ais/Richtersveld

Polopouštní a pouštní přeshraniční park, založený v roce 2003, se vyznačuje ojedinělou geomorfologií s obrovským kaňonem na Rybí řece a osou tvořenou řekou Oranje. Rozmanitá suchomilná rostlinná společenstva skrývají množství sukulentních endemitů. Část parku je spravována spolu s místními obyvateli. Jižní hranici ohrožuje těžba diamantů na ploše stovek kilometrů čtverečních, která mění polopoušť v bez nadsázky sterilní pouštní výsypky.

Kgalagadi

Oblast se stala vůbec prvním přeshraničním mírovým parkem v jižní Africe, protože smlouva o něm byla podepsána již v roce 1999. Celý botswansko-jihoafrický národní park o ploše bezmála 36 000 km² byl zpřístupněn jen o rok později. Jednalo se o celkem bezproblémové splynutí dvou již existujících národních parků, a to v zemích s vysokou úrovní ochrany přírody. Přestože je oblast Kalahari často vnímaná jako poušť, naprostá většina její plochy má charakter suché savany, výrazněji vyvinuté ve východní polovině s většími srážkami. Podrobněji se o této působivé divočině můžete dočíst v Ochráně přírody č.3/2007.

Kavango-Zambezi (KAZA)

Jedná se o obrovské území rozkládající se v severní Botswaně, severovýchodní Namibii, jihovýchodní Angole, jihozápadní Zambii a severozápadní Zimbabwe o souhrnné ploše sedmkrát větší než je rozloha ČR. Tvoří jej

mozaika různých typů savan a mokřadů včetně vnitrozemské delty Okavanga, vyznačující se nízkou hustotou zalidnění. Součástí TCA se staly proslulé Viktoriiny vodopády. Pouze 15–20 % oblasti je přísněji chráněno jako národní parky a další chráněná území různých kategorií, přičemž některé z nich mají problémy s fungováním. KAZA poskytuje domov zhruba 200 000 slonů afrických, tedy 40 % celé současné populace.

Malawi-Zambie

Smlouva o spolupráci na území velkém jako Belgie byla podepsána v červenci 2015 představiteli obou zemí, které má TCA přímo v názvu. Území se skládá ze dvou částí, přičemž jádrová území tvoří NP Severní Luangwa, Kazunga, Lukuzusi, Nyika a rezervace Vwazské bažiny. Německé spolkové ministerstvo pro hospodářskou spolupráci a rozvoj podpořilo tento projekt 18 miliony eur (485 miliony Kč).

Dosavadní poučení v sobě skrývá výhled do budoucnosti

Zakládání přeshraničních mírových chráněných území představuje ambiciózní a teoreticky vynikající záměr. S ohledem na neobyčejně složitou a značně nepřehlednou situaci v africké společnosti však teprve čas ukáže, zda pomohl ochraně unikátní africké krajiny, jejímu rozumnému využívání a ekonomické prosperitě místních lidí, nebo zda jenom přibýly další obrazce na mapách. Jsme přesvědčeni, že právě tady je na místě intenzivní rozvojová pomoc vyspělých zemí. Jde určitě o dlouhodobě bohubilnější cíl, než sem přicházet drancovat neobnovitelné zdroje, byť pod sebevznešenými slogany. Po nich totiž následuje jen zničená krajina, nízká biodiverzita, posílená chudoba, ještě větší korupce a neschopnost místních obyvatel najít udržitelné formy hospodářského využívání bezesporu pozoruhodné africké přírody a dlouhodobé ekonomické prosperity.

Žirafa kapská (*Giraffa camelopardalis giraffa*) se v savanách NP Isamalango, který by se měl stát součástí uvažovaného přeshraničního chráněného území Lubombo, vyskytuje zřídka, ale souvisle: repatriována byla i do dalších částí Mosambiku.

Poř. číslo	název	státy	plocha (km ²)	poznámky
1	/Ai/Ais/Richtersveld	Namibie, Jihoafrická republika	6 000	fungující přeshraniční park ve velmi řídké osídlené oblasti
2	Kgalagadi	Botswana, Jihoafrická republika	36 000	ukázkový přeshraniční park v řídké osídlené oblasti
3	Kavango-Zambezi	Angola, Botswana, Namibie, Zambie, Zimbabwe	520 000	obrovské území se souborem chráněných území různé kvality v poměrně řídké zalidněné oblasti
4	Velké Limpopo	Mozambik, Jihoafrická republika, Zimbabwe	37 500	fungující park s jádrem v Krugerově NP, pytláctví
5	Malawi-Zambie	Malawi, Zambie	30 000	chráněná území různé kvality
6	Lubombo	Jihoafrická republika, Mozambik, Svazijsko	10 000	pobřežní nížiny s mozaikou biotopů
7	Maoliti-Dračí hory	Lesotho, Jihoafrická republika	8 100	horské ekosystémy
8	Iona-Pobřeží koster	Angola, Namibie	19 600	pouštní a polopouštní krajina
9	Větší Mapungubwe	Zambie, Botswana, Zimbabwe	5 900	savana s baobaby u řeky Limpopo
10	Čimanimani	Mozambik, Zimbabwe	4 000	horská mozaika travinných a lesních biotopů
11	Majombský les	Angola, Demokratická republika Kongo	neupřesněno	nížinné pralesy s gorilou, šimpanzem, slonem pralesním a buvolem pralesním
12	Ljuwské pláně-Massuma	Angola, Zambie	14 400	záplavové území, migrace pakoní a zeber, řídké osídlení
13	Dolní Zambezi-Manské tůň	Zambie, Zimbabwe	17 700	dva NP, bohatá fauna
14	ZiMoZa	Zimbabwe, Mozambik, Zambie	neupřesněno	savana a les, výskyt slona afrického, hrocha a buvola kafrského
15	Kagera	Rwanda, Tanzanie, Uganda	2 500	savana, lesy v okolí řeky Kagera
16	Ñasa-Seklouse	Tanzanie, Mozambik	154 000	dvě obří chráněná území propojená koridorem
17	Mnaziská zátoka-Quirimbas	Tanzanie, Mozambik	8 150	tropické moře, korálové útesy, ostrovy
18	Západní Indický oceán	Mozambik, Komory, Francie, Madagaskar, Mauritius, Seychely, Tanzanie	neupřesněno	tropické moře a malá souostroví

Přeshraniční chráněná území v jižní Africe (SADC 2016)
Území 1–5 mají podepsané smlouvy, 6–10 podepsána prohlášení o porozumění, 11–18 navržená území.